

Gazda József
Emlékek Ázsiája

Terebess Kiadó, Budapest, 2003

TARTALOM

ELŐSZÓ
HOSSZÚ AZ ÚT ODÁIG....
HATALMAS FÖLD!
HÁBORÚ IDEJÉN - MÉG CSEENDBEN
ARCOK, NÉPEK, EMBEREK...
JÖTTEK A VÖRÖSÖK...
HAZA! DE HOVÁ?
JAJ, MEGINT!

SZENVEDÉSEK FÖLDJE
ELLENFÉNYBEN
ADATKÖZLŐK
NÉVMAGYARÁZATOK

Utószó
Függelék

ELŐSZÓ

Ázsia... Lelkünk, múltunk része...

A hivatalos magyar őstörténetkutatás nem tud, vagy nem akar tudni Ázsiáról, az Ural európai lejtőin kezdi történelmünk kutatását. De tudnak a keleti, az ázsiai népek, melyek maguk közül valónak tekintenek minket. S tudnak a génjeink, a bennünk munkáló titokzatos ösztönök, erők...

Magam is szerelmese vagyok Ázsiának. Valami megfoghatatlan, talán a sejtek mélyébe beépült vágy sarkallott, hogy újra és újra ott legyek, lássak, érzek, s szívjam magamba Kelet varázsát, titokzatos misztikáját. S miközben a varázslatos tájat néztem, sajátos épületeiket - dzsámijaikat, sztúpáikat, a sivatagi vidékekre jellemző kupolás lakóházaikat - néztem, bazárokat jártam, ízlelgettem az utcák hangulatát, a vallásra vagy nemzetre is utaló viseleteket, olvasni próbáltam a jellegzetes arcokból, szemekből, a nyelv szabta korlátok lehetőségei szerint szóba elegyedtem különféle emberekkel, tapasztalhattam én is, hogy ezeknek a keleti népeknek a fülében milyen sajátos csengése van annak a szónak, hogy: magyar! Á, madzsar? mosolyodtak el az arcok Isztambulban, Ankarában, a Van tó környékén, vagy az idősebbeknél Türkmenisztánban és Üzbegisztánban is - a fiatalokból az akkor már több mint félévszázados szovjet uralom kiölte a nem orosz önismeretnek a csíráit is -; a mosolyt gesztusok is követték: vállveregetve, ölelgetve hívtak teára, hűsítő italra, sőt még arra is, hogy ebédeljek velük. S mindezt mindig gesztusként, a "rokonoknak", akik az ő vendégeik vagyunk. Még Afganisztánban és Iránban sem hangzott idegenül a magyar név... Ott csak annyit tudtak nagy bizonytalankodások közepette, hogy igen, magyar... magyar... "A magyarok valahonnan innen mentek el európai új hazájukba... Ázsiai nép ők is".

Ám itt, ebben a könyvben nem ezeket az élményeket kapja kezébe az olvasó. A háborúk, nagy sorsfordulatok napjaiban, éveiben felgyorsul az idő. Hánykolódnak a történelem sodrásában az emberéletek, kevés a mosoly a szenvedésektől megkínzott arcokon. Másfélék a gondok, gondolatok, mások az ízek, mások a hangulatok. És mások a mesélők, az emlékezők is. A század történelme - szomorú bár, de így volt - két nagy alkalmat is biztosított a magyar férfiaknak a tömeges "Ázsia-járásra". Az első és a második világháború idején, illetve az azokat követő években magyarok százezrei sodródtak vissza az "őshazába", a nagy folyók, az Etil

(Volga), a Belaja és Káma, az Ob és Irtyis, az Amur és az Usszuri partjaira, a nagy tavak, az Aral és a Bajkál vidékére, az Uralba, a Kaukázusba és az Altaj-hegységbe, Turkesztánba, a nagy kínai fal lábaihoz, Szibéria dúsfüvű steppéire vagy a tajgák hatalmas erdőseibe.

Odasodródtak, visszalökte ezeket az embereket a különleges idő, odatoloncolta az akkor ellenséges hatalom, hogy minél jobban eltávolítsa őket a hazájuktól. Mint ellenségeket, ellenséges katonákat, rabokat vitték, de nem ellenségként fogadták őket az ott élő vagy oda került népek. Az ő emlékeiket-emlékezéseiket meséli el ez a könyv.

*

Emlékeket, melyeket megszürkült életű idős emberek idéznek fel, s melyekben nemcsak az egykori szenvedések, megpróbáltatások hullámzanak végig, hanem ott van lelkük egy része is, ott van fiatalságuk, ott van a szokatlan, a különleges, a nem megszokott izgalma, a kaland, s bennük a szépség is...

Időben két és fél-három évtized választja el egymástól a két háború fogolyéletét. S hogy magnószalagra kerülhessenek az emlékező vallomások, újabb félévszázadnyi időnek kellett eltelnie. Az egyetemes történelem évezredeiben mérve: egy szempillantás... De emberéletekben kifejezve: nagy idő! És a történelem mozgása szempontjából is az! A változatlanra - a tájra, az időjárás viszonyaira - rátelepedett a változó. Az, amit az első világháborús apák láttak: a régi, a hagyományos cári rendszer utolsó pillanatai, a reményt, bizonytalanságot és borzalmakat egyaránt hozó forradalom; mindannak következményeit is tapasztalhatták a fiak, akiket már más rendszer, más gondolkodásmód fogadott a szenvedések földjén, a hatalmas légerré alakított Szovjet-Ázsiában... S olyanok is voltak, akik idős katonaként újra visszajutottak fiatalkoruk színhelyére, s saját szemükkel láthatták, mit vitt végbe ama szomorú tájakon a történelem. Miként vált Ázsia földje óriási büntetőtáborrá idegeneknek, otthoniaknak egyaránt...

E sorok írója a különböző, de különbözőségükben is összecsendülő emlékezés-anyag alapján idézi meg a múltat, az "emlékek Ázsiáját" nem csak a messzi, egzotikus tájak, népek, hanem a történelem, a magyarság múltja, gyökerei iránt fogékony olvasóknak. Miközben útjára bocsátja művét, hiszi, hogy sikerült izgalmas olvasmányt adnia, mely messzi tájak, sorsok varázsát hozza, s melyben ott van nemcsak a közeli, hanem a régi-régi múlt is. Ott van Ázsia, mely ős-gyökereink révén lelkünknek is része.

HOSSZÚ AZ ÚT ODÁIG....

Igen... Hosszú... 1914... 15... 16... 17... És 1942... 43... 44... 45... Ázsia messzi mezőit megtelnek magyar hadifoglyokkal. Lelkükben még ott hozzák a közelmúlt súlyos megrázkódtatásainak emlékeit.

Mekkora lelki viharokat keltett a falujuktól, otthonuktól, családjuktól való elválás...

Éccaka doboltak erősen, az egész város, a vezetők, a bírók mind egy cseppig az utcán voltak, a főutcán, ott doboltak, s már énekeltek is, mindenki keljen fel s készülődjön, be kell rukkoljon, háború van, kitört a háború! Akkor a másik rendbeli jött, aztán énekelte: "Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsába. / Kanizsai állomásra Szerbiába." S akkor: "Elöl ül a masinista, / Ki a gőzöst, ki a gőzöst igazítja." S akkor ezeket mind elénekelték. S hát akkor felkelnek anyámék, na, tényleg már itt a háború!... Hát erősen meg voltak ijedve, mi gyermekek mind felébredtünk, kimentünk anyám után, kifutottunk, azt mondták reggel, kiáltották: Itthon nem lehet egyetlen ember, férfiember tizennyolctól ötvenig. Ha valaki itthon lesz, az aztán a főbe lövődik, statárium van!... Akkor apámat készítette anyám. De sírnak, meg vannak ijedve! Mink is sírtunk. Nem kell sírni, azt mondja apám, csak imádkozni kell, mert aztán hazajövök. Már reggelre, mire virradt, már ment az egész nép. Mind úgy mentek, hogy azt lehetett hinni, menekülés van. (BSR)

Gyorsan-gyorsan! - hangzik az ébresztő parancs. Hat órákor teljes harci felszerelésben, menetben készen sorakoztunk a kaszárnya udvarán... A tábori lelkész imára szólított fel. Imádkoztunk. Herbai hadnagy úr a rezesbandával felvezetett a Hosszú utcán végig, a Virágsoron keresztül a nagyállomásra. Én nagyon szomorú voltam. Benn voltak Brassóban édesanyám, nevelőanyám a vásáron, mert pénteki napon indultunk, de mivel nem tudták, hogy indulunk, nem tudtunk elbúcsúzni. Aztán gyorsan bevagonírozottunk, sípolt a vonat, mi pedig elkezdtük fújni, hogy: "A vonatnak hat kereke be fényes, Azon mennek a kettős sárgás legények, Ne sírjatok falumbeli lányok, Visszajövök még hozzátok valaha, Valahára vagy soha." S ez igaz is volt, mert a századunknak ötven százaléka soha vissza nem jött. (DmJ)

És a sűrűn kaszaboló halálnak, az állandó életveszélynek, a lövészárkok zord mostohaságainak az emlékei...

Az első rajvonal előjött, a zászlóaljparancsnokom egy kukoricásban feküdt, én meg egy zabkéve mellett guggoltam. Jött az ellenség... Tüzeltünk rettenetesen... Mikor az első rajvonalat levertük, akkor jött a második, jött a harmadik, s mikor a harmadik rajvonal eléjött, vártuk a feltöltést, a harmadik rohamot, amikor bevártuk, akkor már hátrálni kellett, mert olyan erő jött, kérem szépen, hogy!... Aztán lefújták a harcot, s visszavonultunk. De háromszáz embernél többet vetettünk egy gödörbe bele... (DeA)

Ottmaradt körülbelül fele az ezredünknek sebesültnek, s halottnak. Az oroszok géppuskával lőttek, s az rettenetes sok halottat kaszált... Megsemmisültünk... Éjjel-nappal, öt nap s öt éjjel jöttünk visszafele... (VP-9)

Ezekhez mérten a fogságbaesés is a megnyugvás egy bizonyos fajtája volt, mely a szörnyű bizonytalanságok után bizonyosságot hozott. A szabadságvesztés - de a közvetlen életveszély megszűnésének is - a bizonyosságát. Bizonyosságot, mely ugyanúgy tele volt csupa-csupa bizonytalansággal, előre láthatatlan homállyal.

A marosvásárhelyi ezredhez osztottak be, a románok megadták magukat, meg voltunk verve.

Akkor én zászlóalj-küldönc voltam. A zászlóaljirodát beköltöztettük... Elküldtek a parancssal, hogy jelentsem meg, a század hol van. Mikor visszamegyek, szól a zászlóaljparancsnokunk... Ott tisztiszolgák voltunk vagy 18-an. Vissza kell húzódní, azt mondja, mert be vagyunk kerítve. Megyünk hátra, tudtuk, hogy hol voltunk aznap reggel állásba. Nem telik el egy félóra, hát jön egy csapat orosz... Rohamra mentünk az oroszokra. Azok lehányták a puskát mind. Szedtük össze a puskákat, kísértük az oroszot, nem telik bele öt perc, jön egy másik orosz csapat újra másik felől. Volt egy kis erdő, már láttam, hogy baj van, én azonnal befutottam az erdőbe teljes felszereléssel. S megyek az erdön keresztül, nem messze kell menni, hallom nagy lövés van hátul, gondolom, a mieink, a tartalékok nyomják az oroszokat vissza. Hát nyomták is, az igaz, de nem húzódtak az oroszok aztán vissza, s én teljesen egyedül, s hát ott van mögöttem egy orosz, azt mondja nekem: Kuda igyos?... [Hová mégy?] Én nem tudtam, mit beszél ő, erre meglök, menjek arra, feléje. Nem volt nekem meggondolásom akkor... Én el tudtam volna tőle szökni, vagy ottmaradtam volna, ha belevágom ott egy gránátgödörbe magam, reám se néz senki... Elmentem aztán velük, bementem az ő állásukba. Odajönnek, csodálnak az oroszok, hívják ezt is, azt is, senki sem tud beszélni, egyszer odahoznak egy szakállas időst, beszarábiai román volt. Románul keveset tudtam, s erősen furcsa volt, ahogy a beszarábiaiak beszélnek... Nem úgy beszélnek, mint az erdélyi románok. Aztán mégis megértettem. Mondom nekik, hogy magyar vagyok, nem igen tudok románul, csak egy keveset. Rajtam volt még akkor is a derékszíjú, minden, a hátizsákban vagy kétszáz darab éles, a tölténytáskában megint. Azt mondja, ezt vessem el. Leveszem a hátizsákomat, azt akartam, hagyjam ott mindenestől. Azt mondja nekem az orosz román: Ne hadd, ez neked kell! Nem vettek el tőlem semmit! Komiszkenyerem volt, két konzervem a hátizsákban. Tőlem semmit el nem vettek. Csak a töltényt hánytam ki, a fehérnemű, minden bennemaradt, s akkor elkísért engem négy orosz katona. Az egyik megy előre vagy 50 méterre, s int nekem, hogy ne, menjek utána. Én mentem, mindig az elsőt néztem, hogy merre megy. S gondoltam magamban, hogy nem jön-e valamelyik közel, hogy elkapjam a puskáját, s lőjem meg, s én akkor menjek vissza. Na, de nem ért volna semmit, mert lelőttem volna egyet, a három másik akkor egyszeribe engemet lőtt volna le... Tölgyfás erdő volt a völgyben, hát látom, annyi fogoly össze van szedve, mind a mieink, messziről megismertem a ruhájukról. Hát becsapnak engem is a sok közé, s a négy elment... (GeJ)

Ez 14-ben volt, 14 karácsonyán. Huszonharmadikán fogtak el. Egy kastélyban volt a mi zászlóaljunk. Mikor odamegyek, hát nincs senki ott. Mentem, közel volt az erdő, egy sor gesztenyefa volt, urasági birtok volt. Egyszer csak hátul megfognak a puskámat. Kapom a bajonétot, s kacag. Hát három orosz katona volt. Gondolom, felakasztanak most. No, aztán elvitték a puskámat, hátizsákkal álltam csak, egy kis kenyérrel. Egyik adott egy cigarettát. Na, aztán a másik elkapta a cigarettát... Oroszul nem tudtam, csak hallgattam, ahogy beszélnek. Mikor átmegyünk, hát jön egy, az ő kommandója. Ígyite [Menjetek] előre!... Aztán érdeklődtek, hogy hogy vagyunk. Nem beszéltem oroszul egy szót sem, csak hallgattam... Minket, akik nem voltunk megsebesülve, összegyűjtöttek, s elkísértek. (Fil)

Dobro! [Jól van!] Vittek aztán Kijevbe... Az állomáson voltak konyhák, s ott kaptunk élelmet. Jöttek aztán a tisztek. Odaállítottak ötösével, száz embert vagy kétszázat... (Fil)

Aztán következtek a hosszú, hónapokon át tartó utaztatások gyötrelmei, a velük járó

megrázkódtatások.

Kijevben összegyűjtöttek, bevagonérozta, s minket 26 nap vonattal vittek. Éhség, a vonatban is sokan meghaltak, nem volt egyéb, csak tea, s kenyér, de nem nagy porció, úgy hogy életemben egyszer loptam. Megállt a vonat, leszállottunk ott, a foglyok, ott jöttek-mentek, egy kicsi bolt előtt voltunk, s a kolbász fel volt akasztva kint a tábla elejében. Ahogy mentünk el, egyet lekaptam s a köpenyem alá be. Ez volt az egyetlen, én többet nem tettem ilyent, ettől tiszta vagyok. Na, de mikor a kupéba felléptem, s meglátták, amit jól meg tudtam fogni, az maradt nekem. A többi kitördelték a kezemből. Aztán mentünk, mentünk, mentünk, s elvittek Krasznójarszkba. (AnG)

Moszkváig vittek vonattal, ott le akarták vágni a lábamat. Volt egy cseh, aki tudott németül, akkor még nem tudtam csehül, később tanultam meg. Azt mondja: Ne engedd, hogy levágják a lábadat, van egy transzport kint az állomáson, magyarok, Szibériába viszik, ott aztán meglátod. Osztrák-magyar birodalmi orvosok vannak határozzanak ők, azoknak aztán alá kell vetned magadat. Az állomásoknál kellett jelentkeznem, kötöztek... (KáG)

S akkor felraktak a vonatra, s elszállítottak az Amur partra, s tovább, egy Habarovszk nevű városba. Nyolcvanezer lakosú város volt, majdnem negyvenezer japán, s többen oroszok. A várostól vagy két kilométerre voltak a katonai raktárak, másik oldalon a város. (Val)

Volt, amelyik ki volt erősen éhezve, s úgy lakott abból a sárgakásából, hogy reggelre meghalt. Azt eltemettük, s minket hoztak... (Pol)

Negyven napig vittek keletre, Szibériába. Voltam Kurszkban, az egy nagy város. Átmentünk a Volgán, hatalmas nagy folyó. Át az Uralon, az Altaj-hegységen... Volt nekem tiszti legényem. Ott minket külön vettek. A tiszteket külön, s a legényeket külön. A legényeket visszahozták az európai Oroszországba, minket pedig vittek keletre, s elvittek egészen egy Stretyenszk nevű városkába, egy olyan kisebbszerű városba, s lágerbe tettek. Volt öt nagy emeletes épület, ötszázan voltunk, s kint a legénység barakkban... (KoK)

Aztán az első táborok... A foglyok elhelyezésére még maguk a fogvatartók sem voltak felkészülve. Az első hónapokban zsúfolt lágerekben a puszta deszkán, mindenféle takaró nélkül aludtak, úgy, abban a holmiban, amiben elfogták őket.

Olyan tábort csináltak, hogy öt priccs volt egymás fölött. Aztán megsokallták, s úgy vittek... (BiM)

Elvittek Moszkváig, Moszkvától Asztrahánig, a Kaszpi-tenger partján van. Gyalog két félnap, jó két félnap mentünk gyalog ott a Volga mellett. Kivittek egy halásztelepre százunkat. Onnan a halászteleptől a tengerpartig van körülbelül két kilométer, oda vittek minket munkára. Március 23-án feltettek a hajóra, s bevittek Asztrahánba. Azt mondták, jönnek Kis-Ázsia felé kifelé a törökök, s akkor visznek el, mert ott hadászati terep van. Nyomulnak fel a bolgárok s a

törökök... (Val)

Ahogy mind messzebb és messzebb kerültek az otthonuktól, a szülőföldjüktől, nőtt az ezzel járó bizonytalanság, nőtték bennük a szorongások. De azt is tapasztalták, szelídülnek irányukban a lelkek...

A Volga mellett voltunk, be a hajóba, s hajóval vittek. Mán a hajóban felengedtek a fedélzetre. Hát látjuk, annyi tarka minden van! Gondoltuk, gólyák, vagy ki tudja. De mikor odaérünk, hát mind asszonyok voltak, s leányok. Vártak minket, a foglyokat. Kíváncsiak voltak ránk, hogy milyenek vagyunk. Kimentünk, s már ott voltunk. Hányan is voltunk mi? Örömmel vártak, piros tojást is adtak, mintha sajátjuk lettünk volna. Aztán elszortíroztak minket három felé. Ez egy volgamenti guberniumban [kormányzóság] volt, túl a Volgán. Mi mentünk haton a legmesszebb, Osztraluka volt a falu. No, mikor megérkeztünk hajnalosan reggel, gyalog mentünk, szép, kitűnő volt, mert fiatalok voltunk, leültünk a sáncba, s reágyújtottunk, mert volt mivel, s várt minket a községházánál már a falu népe, apraja, nagyja. Mentek el előttünk, s mi vigyorogtunk. Mondták nekünk: Kraszivij cselovek! Kraszivij! [Szép ember! Szép!] Jött a népség, elszortíroztak, s na, így aztán elvittek. (BiM)

Vitték, vitték őket, ha volt vonat azzal, ha nem volt, akkor gyalogosan.

Az oroszok hajtottak. Mentünk éjjel-nappal... Mind gyalog. Lekopott a csizmánk, a bakancsunknak még a sarka is, hogy csak a hideg bélésen tudtunk menni. Ahova vittek, ott be volt kerítve dróttal, oda volt összeszedve a sok fogoly, német, magyar, mindenféle... De már akkor október volt. Addig mentünk, hogy a hófúvás eljött. Akkor jöttünk gyalog, vonaton, egészen amíg keresztülmentünk Szamarán, Izlanyon. (GeJ)

Vittek. Ki egészen Vlagyivosztokig, a kikötőbe... (PoI)

Én annyit gyalogoltam! Egészen az Amur torkolatáig, addig is úgy mentem, onnan visszafordított a japán konzulátus... Nagy-nagy folyó az Amur! (Val)

Harminc nap mentünk, akkor értük el az Aral-tót, aztán a Bajkál-tót. S a Bajkál-tótól mentünk még 21 nap. Még 21 nap mentünk Csitapistyankáig. Kínaiak, mandzsuk, eszkimók s száműzöttek voltak ott. Stretyenc volt a legelső város. Negyven embert tettek egy barakkba. (Fil)

Mikor orosz földre értünk, Kínából kimentünk, ott már ismét gyalog hajtottak, míg Usszurijszkig elértünk. Falukon mentünk keresztül, s koldultunk. A nép segített, mindenki, de a tatár nem. A tatár az olyan gyilkos, tudom, nyolcan, kilencen álltunk össze, te ezt koldulsz, te azt. Te molokot, [tejet] kérsz, te italt kérsz, te egy kenyeret kérsz, szóval így. Az egyik tatár faluban mentem, kerítés nem volt ott, liba volt, rengeteg sok liba volt. Egyet csaptunk rá, a feje repült le, s fogtuk be a hónaljunk alá, a köpeny alá a libát. Egyszer megyek be, gondoltam, a tatárhoz

belépek, hátha ad valamit. Nyílt az ajtó, s repült ki rajta Czigány Ferenc, kirúgta a tatár. Mi a? A fene egye meg a tatárját, kirúgott! De itt van ne, egy akkora szappan volt nála, mint a két öklöm. Hát azt hogy hoztad? Ott volt az ajtónál, s mikor megfordított, velem fordult. (FaB)

Vittek Irkutszkig. Irkutszk után a Bajkál-tó déli vidékén volt Berezovka, ott negyvenötezer hadifogoly volt. (KáG)

Amikor megérkeztünk Szibériának ebbe a városába, Nyikolszk-Usszurijszkbe, alig voltunk egy páran. Gyalog mentünk egy hónapig. Mind mentünk, mentünk. Mert onnan Csitából vonattal mentünk át Mandzsúrián. A vonat átvitt Kínán keresztül, s úgy értünk oda abba a sarokba. Elég az hozzá, hogy amikor megérkeztünk Harbinba - Harbin volt Mandzsúriának a fővárosa - már kínai katonák voltak az állomáson, s azt mondták, az örök is úgy elmentek, hogy csak két ór maradt velünk. A tiszt is elszaladt. Azt mondták az örök: ők megengedik, hogy leszálljunk, de amikor a vonat sípol, vissza kell rögtön jöjjünk, mert ha nem, akkor itt maradunk kínai foglyoknak. Aztán beszélgettünk a kínaiakkal is. Azok biztattak: ne menjünk tovább, maradjunk itt, munka elég van, dolgozhatunk, pénzt is kapunk. Kettőt tudtak meggyőzni, hogy maradjanak ott, többet nem. Aztán amikor a vonat fűtült, ott voltunk mind a többiek. Aztán ez a kettő is Harbidből visszakerült Usszurijszkbe, s bevásárlók lettek, nekünk ők vásároltak be. (FaB)

A hadifoglyokat gyötörték, kínozták a gyaloglások, de életre szóló élményeket is kaptak. Miközben az útszélére vetettek sorsát élték, ismerkedtek a tájjal, az emberekkel, s arra is volt példa, hogy a magyar múlt, a magyar sors is felvillant a lelkükben. Egy alkalommal a gyalogosan sodródók egy csoportja feltehetően egy az 1848-as forradalom elhurcoltjaiból alakult falun ment keresztül...

Amikor vittek Szibériába, az Ural tájában volt egy falucska, az volt a neve, hogy Vengerszkaja. Magyar falu. Volt benne egy öregember, nem tudom már, Balogh, vagy hogy hívták. De már sokat felejtett el a magyar szóból az öreg. Odajött hozzám, hogy őt vigyük haza, amikor megyünk, mert ő Magyarországról való. Kérdeztük, hogy melyik faluból. "Nem tudom már, hogy melyik falu volt, de úgy szólítottak örökké, hogy bihariak vagyunk". Mondottuk, mit akarna maga otthon, hiszen nem ismer senkit. Nem, nem, de a környéket ismerem, s legalább ott temetnének el! Kérdeztük, hogy került ide. Azt mondja: "Gyermekek voltam, önként mentünk háborúba akkor. 15 esztendő voltam, puska volt a kezemben, s mentünk az oroszokkal szembe, ne engedjük, hogy bejöjjenek. Aztán elhoztak... Itt maradtam, megházasodtam... De nem egyedül voltam, mert haton voltunk, akik itt maradtunk. S itt ebben a faluban telepedtünk meg." Nem volt nagy, de elég népes volt... Amikor keresztülmentünk, mert mi gyalog mentünk, ennünk nem adtak, hát koldultunk így a falukban. Adtak. Csak a tatárok nem adtak, de mások adtak. Már elmentünk volt szinte fél kilométer, az ór visszaneézett, s megállított, hogy álljunk meg, mert két asszony integet, s kiabál. Megállottunk, s hát a két asszony utánunk futott, ott magyarázták, hogy "nem voltunk otthon, mikor kéregettetek, de elhoztuk!..." S elhozták az ételt utánunk. Onnan, Vengerszkajából... (FaB)

Nehéz volt, szörnyű nehéz volt az idegenben, ott, a végtelen messzeségben... Megszabadulni?

Istenem! Minden ember lelke mélyén ott van a vágy a szabadságra... De hogyan? Mit tehettek mást? A sorsot, sorsukat vállalniok kellett...

Volt egy marosvásárhelyi zászlós kollégám, együtt mentünk a sorban. Azt mondja: Látod-e azt a szélalmot? Mondom, igen. Na, oda felmászunk. Lemaradunk. Minek éhezzünk, s minek fáradjunk. Mondom: én nem, Zamata, én addig megyek, amíg a lábam levásik. Amit reám mért az Isten, azt én elviselem.

*

Az 1914-es háború alatt körülbelül 300 000 magyar hadifogoly került Ázsia földjére, hazájuktól sok ezer kilométer távolságra. Messze voltak, idegenben voltak. De mégis, mintha otthon is... Visszakerültek egy régi-régi hazába...

forrás és folytatás: <http://mek.oszk.hu/03800/03835/#>